

Марија-Магдалена КОСАНОВИЋ /Никшић/

ЖАРГОН И ЈЕЗИЧКА НОРМА

Да бисмо могли размотрити однос језике норме и жаргона прво ћемо покушати да нађемо прихватљиве, „радне” дефиниције појмова *језичка норма* и *жаргон*.

Познато је да је *језичка норма* била различито интерпретирана у разним лингвистичким школама и у разно време. На пример, Карл Фослер, творац идеалистичке теорије језика, сматрао је да су за „правиан говор” довољни само „осећање укуса” и индивидуална интуиција. Међутим, од почетка двадесетих година XX века појам *језичка норма*, већ познат из језичке и нормативистичке праксе, почео се изучавати у оквиру опште лингвистике, историје књижевног језика, културе речи и теорије комуникације.

У лингвистичкој традицији језичка норма се дефинише у социолошким категоријама, као једини исправни, од већине носилаца језика одобрени модел, кога треба подражавати да би говорник био правилно схваћен, као типична примена језичких облика прихваћених у друштву, тј. као правило за коришћење одређених језичких средстава која формулишу лингвисти и које подржава обичај.¹

За разлику од овог традиционалног и општеприхваћеног разумевања језичке норме, у савременој лингвистици се тежи објективизацији појма норме. Норма се разматра на унутарјезичкој равни. Она се третира као један од нивоа унутрашње организације језика, упоредо са говором (текстом) и језичким системом. У овој конфигурацији језички систем је апстракција у односу на норму, док је говор (текст) – конкуренција.² За правилну језичку комуникацију није довољно само познавање система, већ је потребно и познавање општеприхваћене норме.

¹ S. Urbańczyk: *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław, 1991.

² D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz: *Zagadnienie poprawności gramatycznej*. Warszawa, 1971.

Кад је реч о норми, неки лингвисти разликују норму која се темељи на обичају (т. зв. узусу) од нормативизације / кодификације која одликова норму у граматикама, или речницима. Док кодификација представља низ, у извесној мери, субјективних деловања, која воде издвајању језичких средстава прихваћених у друштву, узус је објективно стање функционисања језика. Узус регулише промене које се дешавају у језику и коначно одлучује о језичкој слици на датој етапи развоја. Дакле, могло би се рећи да узус одлучује о норми, чија променљивост зависи од иновација које се стварају у пракси, а касније продиру у норму.

Иако се норма односи на књижевни језик, везана је за такво његово стање у коме се писмени и говорни језик формирају као једнаке, општеважеће норме. Међутим, пошто у језику постоји више равни, у новије време норма се све чешће односи и на његове друге облике (на пример, на дијалекат, наречје, па и на жаргон).

Некад се сматрало да је жаргон искварени, вулгарни и неправилни говор, па су се према њему језички пуристи односили с ниподаштавањем. Совјетски лингвисти су, на пример, били склони или да прећуткују, или чак и да поричу постојање жаргона у руском језику. Мада су знали да корисници и носиоци жаргона живе у њихом друштву, нису смели у доба т.зв. реалног социјализма да отворено говоре о томе, да кваре идеалну слику друштва које гради комунизам. Међутим, данас и руски лингвисти, попут других у свету, жаргон третирају као подврсту националног језика, везану за постојање трајних друштвених група које се издвајају по различитим основама. Такве подврсте језика / жаргони имају заједнички назив – социолект. То је појам који обухвата све друштвено условљене језичке подврсте. Истраживања језичких ситуација и језичког понашања показују да се, у ствари, сваки човек, као припадник разних друштвених група, налази под утицајем различитих социолеката, те је несвесни носилац одређених подврста националног језика. Утицај социјалних група је различит у разним периодима људског живота. Тако малтене целог живота остајемо чланови одабране професионалне групе, што подразумева да перфектно владамо одређеним социолектом (читај: жаргоном). У неким другим социјалним групама се задржавамо краће, али довољно дуго да бисмо могли да савладамо неке нове неформалне „језике”: почев од ђачког жаргона, преко омладинског, жаргона музичких „фанова”, војничког жаргона, жаргона спортских навијача, односно активних спортиста у разним видовима спорта, алкохоличара, наркомана, колекционара, компјутериста и сл. У свести просечног носиоца националног језика границе међу жаргонима нису оштре. На исти начин се код њих често губи и граница између књижевног нормативног језика и жаргона, нарочито у усменој комуникацији. На радију, телевизији и у свакодневном животу искази садрже елементе из различитих социолеката. Ј. Истрина је још сад већ далеке, 1948. године приметила

да „језичку норму одређује степен употребе, уз услов да извори уживају велики ауторитет”.³ Несумњиво је да се јавна реч сматра у неку руку језичким ауторитетом, али у пракси су чврсти оквири јавног наступа олабавили, промениле су се ситуације и жанрови (слободни разговори пред камерама, округли столови, водитељи који говоре *à vista*, износе своје мишљење и сл.). Још је већи ауторитет књижевних дела, а зна се да је у постмодернистичкој књижевности употреба ниске, између осталог и жаргонске, лексике и вулгаризама одлика жанра, те да је у том смислу у њој обавезно присутна.⁴ Дакле, употреба жаргонизама у медијима и књижевности ствара услове за развој т. зв. *узуса*, тј. за популаризацију употребе одређене ненормативне лексике, која временом може да постане конкурентна нормативној књижевној лексици. Као пример узуса навешћемо жаргонизам из области компјутеристике. Адреса електронске поште садржи препознатљив графички знак @, чије је изворно предлошко значење *код*, или *на*. У српском језику он је познат у облику жаргонизма *мајмун*, а слични калкови са енглеског жаргона су у употреби и у другим словенским језицима (у пољском *małpa*, у руском *обезьянка* или *собачка*). Тако, захваљујући узусу, овај општеприхваћени жаргонизам, по свој прилици, има шансе да пређе у норму.

Познато је да се социолекти карактеришу специфичном, најчешће експресивном, лексиком и фразеологијом, као и посебним коришћењем творбених средстава. Творба речи је у жаргону много активнији процес него код нормативне лексике. Нове лексеме у српском жаргону настају морфолошким путем: именице су најчешће грађене суфиксима, међу којима су најпродуктивнији суфикси **-ац** (*сентименталац*, *минималац*, *агресивац*, *запетљанац*); **-ица** (*глупачица*, *клопица*, *кокаколица*); **-чина** (*бедачина*, *фазончина*, *зезанчина*); **-ка** (*лујка*, *мурка*, *ћорка*); **-њак** (*безбедњак*, *народњак*, *забавњак*); **-ара** (*бувара*, *мувара*, *шљокара*); **-аш** (*цвикераш*, *муријаш*, *таблеташ*); **-ош** (*бруцош*, *дилкош*, *џабалебарош*), **-атор** (*гњаватор*, *муватор*, *зезатор*); **-ишка** (*суперишка*, *заљубишка*, *фризуришка*). Код придева су продуктивни суфикси: **-ан** (*безецован*, *накресан*, *скоцкан*); **-ен** (*навучен*, *набуцен*, *откачен*). Код глагола се најчешће срећу облици са **-цкати** (*живуцкати*, *радуцкати*, *смрдуцкати*), али продуктивнији су неологизми са префиксом: **из-** /**ис-** (*изгумати*, *излемати*, *искапирати*); **на-** (*наљоскати се*, *нафатирати се*, *накркати се*); **у-** (*уфурати се*, *уфиксати се*, *ушљакати се*).

Код грађења жаргонских неологизама велику улогу има процес метафоризације, тј. пренос номинације са једног предмета на други – пу-

³ Е.С.Истрина: *Нормы русского литературного языка и культура речи*. Москва – Ленинград, 1948, с.19.

⁴ Својевремено смо то показали на примеру романа Е. Лимонова. Вид. „Славистика” II, 1998, с. 177-182.

тем аналогije. Притом је полазна тачка увек реч из стандардног српског језика. На пример: *фосил* – старац; *ларва* – дете; *аккумулятор* – желудац; *фар* – око; *курла* – нос и сл.

Нова значења жаргонских речи преузетих из књижевног језика настају и уз помоћ метонимизације, где се номинација једног предмета преноси на други, према сродству. Код грађења нове жаргонске лексике користи се и синегдоха, коју многи сматрају једном врстом метонимије: *гумарац* – аутомобил; *игла* – шприц, *трава* – дрога; *зелена* – лубеница; *бумашка* – докуменат (кобајаги на руском).

Од свих перифраза у жаргону се најчешће срећу еуфемистичке, оне које замењују табуиране, вулгарне, грубе и увредљиве речи, на пример: *продавачица црних љубичица* – проститутка; *паркирати се у сандук* – умрети; *јасле за одрасле* – затвор. Неке перифразе се претварају у фразеологизме: (*Понашати се*) *као намерно пробуђени коњ* – понашати се ненормално; *Краљевић Марко и пинг-понг* – неспојиви појмови.

Познато је да се у жаргону иновације догађају углавном у области лексике која потпомаже хомогенизацију чланова одређене социјалне групе, издвајајући их тако од осталих чланова друштва, подижући њихов престиж, сведочећи о високом рангу те групе у друштву, те на тај начин креирајући њихов властити систем вредновања. Гледајући са тачке гледишта језичког система, лексичке иновације у жаргону не повлаче промене у другим, затвореним системима. Зато коришћење жаргонске лексике и спојева речи није у стању да угрози језичку структуру, јер треба разликовати структуру језика (*langue*) од умећа коришћења језика (*langage*). Жаргон може једино да поремети језичку норму. Али, како тврди Г. В. Гак, однос према норми је сада много либералнији, а Французи чак говоре о „плуринорми”, без обзира на то што је француски језик увек био један од „нормативованијих” европских језика.⁵

Стереотипна је истина да је језик *жива материја*. Сведоци смо сталних промена у језику, али и његовом проучавању. Дакако, поставља се питање интензитета тих промена, посебно у новије време, у доба друштвених катаклизми, али и техничких, технолошких и електронских револуција. *Савременим променама у словенским језицима (1945-1995)* бавио се научноистраживачки пројекат Универзитета у Ополу (Пољска). Пројекат је реализован у дванаест књига под заједничким насловом *Најновије историје словенских језика*. Прва међу њима је књига *Српски језик*, коју је припремио колектив осморице аутора, у редакцији Милорада Радовановића.⁶ У њој Иван Клајн констатује:

⁵ *Русский язык конца XX столетия (1985-1995)*. Москва, 1996, с. 17.

⁶ *Српски језик*. Ороле, 1996. Исто, Београд, 1996. О раду на овом послу вид.: Милорад Радовановић: *Лингвистика на крају века (скице за једну дугу приповест)*, у: „Зборник МС за филологију и лингвистику”, бр. XLIII, Нови Сад, 2000, с. 476-477.

„Треба имати у виду да се до Другог светског рата српски језички стандард већ уобличио у основним цртама, дефинитивно прешао из вуковске фолклорне у садашњу претежно градску фазу, укључио се у токове цивилизације XX века и развио одговарајући речник, било домаћим творбеним средствима, или позајмљивањем. Промена политичког уређења, ма колико бурна, није утицала на дубље слојеве речника”.⁷

Клајн сматра да су се у датом периоду лексичке иновације, додуше, тицале великог броја речи, али да су биле екстензивне, те да нису озбиљније деловале на физиономију српског језичког стандарда. Овоме се, вероватно, може приговорити да оно што је важило за средину и другу половину XX века, не мора важити и за почетак новог миленијума, чији смо сведоци и савременици. Јер, управо сада, под све већим утицајем новијих и рапидно усавршаваних медија, дешавају се значајне промене у језичком стилу. Нестандардни стилови, попут жаргонизама, арготизама и сленга су, свакако, међу оним који богате језик у комуникативном погледу. Стога нам је ближе мишљење до кога су дошли руски истраживачи, управо изучавајући специфику употребе жаргонске лексике на крају XX века:

„Одликом узајамног утицаја књижевног језика, прстонародног говора и жаргона на размеђу деведесетих година ваља сматрати *интензивност тог узајамног деловања*, као и успостављање нових центара експанзије – *масовне градске културе*, *омладинске контракултуре*, *преступничке субкултуре*”.⁸

Закључили бисмо да је и за савремени српски језик карактеристична интегративна тенденција, која се одражава у све већем утицају професионалних жаргонизама, са једне стране, а са друге, у конкуренцији шире употребе речи стандардног језика у професионалном општењу.

⁷ Српски језик. Ополе, 1996, с. 38.

⁸ Е. В. Какорина: *Трансформација лексическе семантике и сочетаемости (на материјале језика газет)*, у: *Русский язык конца XX столетия (1985-1995)*. Москва, 1996, с. 79.

Марија-Магдалена КОСАНОВИЧ

ЖАРГОН И ЯЗЫКОВАЯ НОРМА

Резюме

В настоящей статье автор рассматривает взаимоотношение жаргона и языковой нормы на примере жаргона в славянских языках, преимущественно в сербском. Для современного языкознания характерна объективизация понятия нормы. Норма рассматривается во внутриязыковой плоскости. Она является одним из уровней внутренней организации языка, наряду с речью (текстом) и языковой системой. В таком определении языковая система, по отношению к норме, является абстракцией, а речь (текст) – конкуренцией.

Носители стандартного языка постоянно подвергаются влиянию разных жаргонов, даже путем СМИ и литературных произведений. Поэтому в их сознании размываются границы как между отдельными жаргонами, так и между литературным языком и жаргонами.

Жаргоны, т.е. социолекты, пользуются специфической, чаще всего экспрессивной, лексикой и фразеологией, но лексические жаргонные неологизмы не могут изменить структуру языка. Они могут только поколебать норму.